

Informationssystemet om arbetsskador.

Några kvalitetsaspekter

Birgitta Malker

Det har funnits officiell statistik över olycksfall i arbetet sedan början av 1900-talet medan en redovisning av yrkessjukdomarna infördes först på 1930-talet. Från och med 1979 är arbetarskyddsstyrelsen ansvarig för arbetsskadestatistiken genom informationssystemet om arbetsskador (ISA) (1).

ISA har varit i drift sedan 1979. 1976 års arbetsskadeförsäkringslag innebar stora försäkringsmässiga förändringar framför allt vad gäller arbetssjukdomarna. Ett informationssystem som ISA måste successivt kunna förändras och anpassas efter arbetarskyddets behov och efter förändringar i tillämpningen av gällande försäkringslagar. Dessa faktorer ställer stora krav på utformning och flexibilitet i systemet.

Mångfalden av användningsområden för ISA gör att olika krav på kvaliteten ställs. Det krävs inte lika mycket för att tillgodose behovet av övergripande statistik inom området som när materialet även ska kunna användas för vetenskapliga studier.

Avdelningsdirektör och statistiker Birgitta Malker, som arbetar på arbetarskyddsstyrelsen med ISA, ger i artikeln uttryck för några kvalitetsaspekter.

SYFTE OCH ANVÄNDNING

Syftet med ISA är att skapa ett bra underlag för det förebyggande arbetet inom arbetarskyddet. Uppgifter från ISA används i många olika sammanhang vilka kräver olika kvalitet i den ingående informationen.

- ISA har till uppgift att svara för den officiella statistiken inom området. Här finns ILO-konventioner att utgå ifrån. Dessa säger bl a att en årsrapport ska publiceras och rekommenderar bl a

en uppdelning på verksamhetsgren, orsak med angivande av dödlig utgång eller ej.

- ISA ska tillgodose arbetarskyddsverkets behov av information för den interna tillsynsverksamheten, såväl centralt som lokalt.
- ISA ska tillgodose forskarnas behov av basuppgifter för FoU-verksamhet inom arbetsmiljöområdet.

ISA-systemet tillgodoser utmärkt den lägsta ambitionsnivån, dvs att framställa löpande statistik, såväl absoluta tal som relaterat till arbetad tid, antal sysselsatta e dyl. Detta material utnyttjas för allmän planering, utbildning och information inom och utom arbetarskyddsstyrelsen.

Som underlag för föreskriftsarbete och tillsynsverksamhet centralt och lokalt behövs ett mer specialiserat underlag, varvid de filmade anmälningsblanketterna utgör ett bra komplement.

För att ISA även ska kunna användas som instrument i det förebyggande forskningsarbetet krävs en hög kvalitet både avseende fullständighet, aktualitet, och tillförlitlighet i ingående variabler.

Även i forskningssammanhang finns olika ambitionsnivåer. För de sk deskriptiva fallstudierna behövs ett noggrant specificerat material inom det aktuella området. För att ge en god bild krävs god täckning och tillförlitlighet men visst bortfall kan accepteras. Även vid case-controlstudier är ISA ett utmärkt basmaterial. Ett hittills dåligt utnyttjat forskningsunderlag för arbetssjukdomar är de pro-

.....
Det huvudsakliga syftet med ISA är att ge ett bra underlag för det förebyggande arbetet inom arbetarskyddet.
.....

memorior från försäkringskassorna som finns samlade på ISA.

ISA kan ses som ett etiologiskt informationssystem som innehåller både effekt- och orsakdata. Ett stort centralt system kan dock inte alltid specificera en viss undersökningspopulation. Det kan därför vara en bra lösning på en vetenskaplig studie att använda kohortdesignen och tex matcha anställda inom viss verksamhet mot ISA för att erhålla skadefrekvensen. Härvid är det naturligtvis viktigt att ta hänsyn till eventuellt snedfördelat bortfall.

KVALITETSASPEKTER

Många faktorer påverkar kvaliteten i ett informationssystem. Några viktiga sådana är

- registrets aktualitet
- definitionsproblem
- bortfall
- kvaliteten i ingående variabler.

Registrets aktualitet

Det behövs så aktuella uppgifter som möjligt om man ska uppnå ett optimalt utnyttjande av ISA. Registret ska kunna användas för att tillsammans med annan information ge indikationer på farliga arbetsmiljöer. Det är då otillfredsställande att enbart ha tillgång till flera år gamla uppgifter. Det är dock nödvändigt att väga snabb tillgänglighet mot upprätthållande av kvaliteten i den ingående informationen.

De ursprungliga uppgifterna från arbetsskadeanmälan kompletteras i många olika steg, tex med sjukskrivningstid, diagnosuppgifter och försäkringskassornas bedömning av utredda arbetsskadeärenden. Vidare påförs uppgift om arbetsställets arbetade tid, vilket hittills i hög grad bidragit till att den slutliga statistiken försenas (1). Preliminär statistik för olyckor tas fram ungefär ett halvår efter utgången av aktuellt skadeår (2). Tillsammans med god kännedom om förändringar i sysselsättningen för olika branscher är detta tillräckligt för att snabbt ge en uppfattning om förändringar i olycksfalls-mönstret.

Vid arbetarskyddsstyrelsen utvecklas för närvarande en ny datorlösning, som bl a innebär att samtliga yrkesinspektionsdistrikt kommer att registrera

arbetsolyckor via terminaler till ISA centralt. Härvid planeras uttag av arbetsskadestatistik på arbetsställeenivå, som yrkesinspektörerna ska kunna ta fram lokalt. Den nya tekniken möjliggör åtkomst av arbetsskadeuppgifter praktiskt taget i samma ögonblick som uppgifterna registreras i databasen.

Den kraftiga ökningen av arbetssjukdomsärenden innebär förseningar i registreringen av dessa anmälningar. Detta medför i sin tur att den slutliga statistiken försenas. De uppgifter som lämnas till externa och interna avnämare på uppdragsbasis håller därför inte tillräcklig aktualitet vad gäller arbetssjukdomarna. Det är naturligtvis angeläget att snabbt kunna få underlag för att sätta in åtgärder mot tex en ökad frekvens hudsjukdomar orsakade av något visst kemiskt ämne.

Definitionsproblem

ISA-statistiken innehåller information om de personer som omfattas av lagen om arbetsskadeförsäkring och lagen om statligt personskadeskydd. I stort sett råder överensstämmelse med vad som täcks av arbetsmiljölagen men vissa oklarheter och avvikelser finns, tex avseende personer under utbildning. Arbetstagare är försäkrade under arbetstid och på väg till och från arbetet medan personskadeskyddet tex för värnpliktiga gäller hela tiden såväl under tjänstgöring som under fritid. I och med den nya lagen omfattas alla förvärvsarbetande, även egenföretagare.

Det är många gånger svårt att avgöra om en skada är relaterad till arbetet eller inte. Sambandsfrågan är lättare vad gäller olyckor som kan knytas till en händelse eller ett tillfälle eller inom rimlig tid därefter (högst 5 dagar efter). Däremot är det ofta förknippat med långt utredningsarbete att avgöra skadlig inverkan efter en långvarig påverkan. I ISA registreras därför samtliga *anmälda* arbetsskador. En ansamling av anmälda skador bör alltid vara ett indicium på att något brister i arbetsmiljön även om försäkringskassan inte godkänner skadan.

Det är även svårt att avgöra om det är fråga om en sjukdom, olycka eller olycka under färd till och från arbetet (färdolycka). Detta problem uppstår speciellt för de sk belastningsskadorna som kan ha orsakats av en längre tids påverkan eller ha debuterat

akut i samband med ett lyft eller en häftig rörelse. Många gånger kan det vara frågan om en långvarig inverkan som akut försämras genom tex en häftig rörelse eller ett tungt lyft. (3)

Bortfall

För att syftet med ISA ska kunna infrias är det viktigt att registret ger en rättvisande bild av skademönstret. Det har påvisats i ett antal studier att en underrapportering till ISA förekommer. Så länge som bortfallet inte är snedfördelat utgör det inte så stort problem. En studie baserad på arbetsolycksfall i Falköpings kommun 1978 visar på att endast varannan olycka som ledde till sjukskrivning anmäldes till försäkringskassan som arbetsskada. Denna undersökning är koncentrerad till ett område med stor andel jordbruksbefolkning bestående av många egenföretagare. Beroende på karensdagar och speciella arbetsförhållanden är dessa grupper mindre benägna att anmäla arbetsskador. (4)

Det är också troligt att en större underrapportering förekommer bland äldre personer och för sjukdomar som uppträder långt efter exponeringstidpunkten. Flera andra studier visar också på ett bortfall i ISA, tex en undersökning av inträffade olycksfall i Olofström. (5, 6)

Det finns ingen mer omfattande och tillförlitlig kartläggning av täckningsgraden i ISA. I första hand ska en utvidgning av Falköpingsstudien göras. När samtliga olycksfall kommer att registreras för Skaraborgs län möjliggörs en bredare uppföljning av rapporteringen till ISA. Starttidpunkten för en utvidgad olycksfallsregistrering är delvis avhängig den registrering av olycksfall som socialstyrelsen fått i uppdrag att svara för.

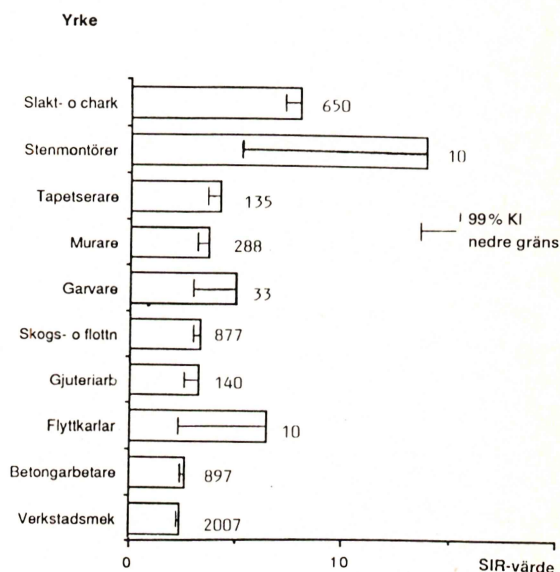
Även en överanmälan till ISA har diskuterats. Skador anmäls till ISA men blir inte efter försäkringsmässig prövning godkända som arbetsskada. Allt eftersom kriterierna vid bedömning av arbetsskada ändras sker också förändringar i arbetsgivarernas benägenhet att anmäla arbetsskador. Information ut på arbetsställena om lagstiftningen på området är av avgörande betydelse.

Även om det existerar ett bortfall i anmälan till ISA är det möjligt att identifiera olika högriskgrupper. I många fall är skillnaderna mellan tex olika

yrken så stora i ISA-materialet att inte ens ett snedfördelat bortfall i praktiken kan bortförklara uppkomna skillnader.

Det spelar tex inte så stor roll om slakteri- och charkuteriarbetare har åtta, nio eller tio gångers överrisk jämfört med samtliga rikets förvärvsarbetande. Det yrket tillsammans med andra yrken enligt figur 1 har så höga risker att det är motiverat att sätta in förebyggande åtgärder.

Figur 1. Belastningssjukdomar 1980–1983. Högriskyrken, män (Siffrorna vid staplarna anger antal anmälda sjukfall)

Kvaliteten i ingående variabler

Felaktigheter eller oklarheter i ett register kan uppkomma vid olika tillfällen.

- Registreringsfel, kodningsfel
- Felaktigt eller oklart ifyllt anmälan
- Oriktiga uppgifter, tex fel ställd diagnos eller avvikande uppfattning om skadeförlopp

Vid registreringen via terminal görs rutinmässigt validitetskontroller och sambandskontroller. Ett omfattande kodstöd finns också tillgängligt för flertalet variabler.

Genom snabbare och utförligare arbetsskadeanmälan ökar förutsättningarna för återkoppling via yrkesinspektionen till uppgiftslämnarna.

Centralt vid ISA genomförs kontrollkodning för att upptäcka och förebygga eventuella olikheter i kodningen vid de olika distrikten.

Kontrollkodningen ger också en uppfattning om de olika variablernas tillförlitlighet. (Se vidare Arbetsskador 1983). En ytterligare åtgärd för att åstadkomma enhetlig kodning är återkommande utbildning av nya kodare och årliga kodarkonferenser för ordinarie kodare.

Arbetsskadeanmälan är omfattande och ibland mycket ofullständigt ifylld. Sådana anmälningar skall kompletteras. Om det är oklart hur en olyckshändelse inträffat är en god kontakt mellan kodare och yrkesinspektörer värdefull. Inspektörerna kan göra en betydande insats för att upprätthålla hög kvalitet i registret genom att gå igenom och komplettera skadeanmälningarna för sina speciella områden. Det är dessutom viktigt att informera de arbetsgivare som är dåliga på att fylla i blanketterna.

För att få ett grepp om förekomsten av felaktigt ifyllda anmälningar krävs jämförelse med material insamlat på annat sätt. När det gäller sjukdomarna erhålls sådan kompletterande information bl a i de försäkringskassepromemorior som sänds till ISA för utredda fall. När det gäller olyckorna har tex Arbetsolycksfallsgruppen vid tekniska högskolan visat att beskrivningen av händelseförloppen i regel stämmer med information från intervjuer. (7)

Den tredje felkällan är den mest svårkontrollerade. För att studera eventuella felaktigheter i tex diagnos kan det krävas eftergranskning av tidigare röntgenbilder. Att i efterhand försöka kontrollera ett beskrivet skadeförlopp eller förhållanden på en arbetsplats är i stort sett ogörligt.

Åtgärder för att förbättra kvaliteten

För att upprätthålla och förbättra kvaliteten i ISA finns en mängd möjliga åtgärder.

Den viktigaste är att se till att registret används

både av interna och externa intressenter. Med detta följer ett stort behov av information om systemet och för ett bättre utnyttjande även utbildning i att använda ISA. Som ett led i detta utvecklas för närvarande olika möjligheter till statistikuttag för det egna distriktet. Genom att man vid yrkesinspektionen enklare och snabbare får fram arbetsskadeuppgifter ökar förutsättningarna för en återkoppling av information via yrkesinspektionen till uppgiftslämnarna (arbetsgivarna).

ISA behöver också resurser till utökat samarbete med branschexperter för att utveckla kodningssystemet så att det så långt som möjligt anpassas till enskilda behov.

En förutsättning för optimal användning av ett register är att det finns information om olika felkällor. Det viktigaste härvid är att försöka genomföra en mer omfattande bortfallsstudie. Även en utredning av tillförlitligheten i ingående variabler bör prioriteras.

Det är angeläget att upprätthålla enhetlig registrering och kodning genom täta kontakter kodarna emellan. Av stort värde är också att dessa får stöd och förståelse från övrig personal på distriktet. Detta gäller naturligtvis även kodarna på den centrala ISA-enheten.

Ökade möjligheter till arbetsplatsbesök ger bättre förståelse för olika arbetsmiljöproblem och hur arbetsskador kan inträffa.

REFERENSER

- (1) Arbetsskador 1983, SOS, Arbetarskyddsstyrelsen, Statistiska Centralbyrån, Stockholm 1986.
- (2) Arbetsskador 1985. Preliminär sammanställning, Arbetskyddsstyrelsen, Statistiska Centralbyrån, Statistiska Meddelanden HS 10 SM 8602. Stockholm 1986.
- (3) *Malter B, Zamore K*: Yrkesrelaterade belastnings-sjukdomar 1980–1983. Läkartidningen volym 84, Nr 6 1987.
- (4) *Schelp L, Svanström K, Svanström L*: Olycksfall i Falköpings kommun 1978. Landstingets Hälsovård 1979.
- (5) *Järhult B, Brühl P*: Arbete som orsak till sjukdom. Läkartidningen volym 83. Nr 42. 1986.
- (6) *Kullman F, Larsson T*: Olycksfall händer 2. Slutsatser. AMF-trygghetsförsäkring. Stockholm 1985.
- (7) *Kjellén U*: Insamling och användning av information om olycksfallsrisker. Resultatet från en undersökning av skyddsarbetet på sex företag. Arbetsolycksfallsgruppen TRITA-AOG-0012. 1981.